

ЛІНІЙНА

Розділ 4. Арифметичний числовий векторний простір

1 семестр

Для побудови загальної теорії систем лінійних рівнянь недостатньо того апарату, який ми розглянули раніше. Окрім матриць, ми будемо змушені використовувати нове поняття (яке викликає, можливо, ще більшу загальноматематичну цікавість), а саме — поняття багатовимірного векторного простору.

4.1. Вектори та лінійні операції над ними

Нехай n — довільне фіксоване натуральне число.

Означення 4.1. *n -вимірним числовим вектором* називають впорядковану послідовність n дійсних чисел

$$(a_1, a_2, \dots, a_n),$$

де $a_i \in \mathbb{R}$ ($i = 1, 2, \dots, n$); при цьому числа a_i називають *координатами* заданого вектора.

Вектори позначатимемо малими латинськими буквами $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}, \dots$ і записуватимемо у вигляді вектор-рядка або вектор-стовпця:

$$\vec{a} = (a_1, \dots, a_n) \quad \text{або} \quad \vec{a}^\top = \begin{pmatrix} a_1 \\ \vdots \\ a_n \end{pmatrix}$$

(тут індекс « $\top$ » означає транспонування; у більшості випадків ми домовимося його опускати, тобто символ $\vec{a}$ означатиме вектор-рядок або вектор-стовпчик залежно від контексту).

Означення 4.2. Вектор, усі координати якого дорівнюють нулю, називають *нульовим* (нуль-вектором) і позначають $\vec{0} = (0, 0, \dots, 0)$.

Приклад 4.1. $\vec{a} = (1, \frac{3}{4}, -2)$ — 3-вимірний вектор, $\vec{b} = (\sqrt{4}, -3, -\frac{1}{2}, 9)$ — 4-вимірний вектор, $\vec{0} = (0, 0)$ — 2-вимірний нульовий вектор.

Означення 4.3. Два n -вимірні вектори $\vec{a} = (a_1, \dots, a_n)$ та $\vec{b} = (b_1, \dots, b_n)$ вважатимемо *рівними*, якщо їхні відповідні координати рівні, тобто $a_i = b_i$ для всіх $i \in \overline{1, n}$.

Приклад 4.2. Якщо $\vec{a} = (3, 4, -2)$, $\vec{b} = (3, 4, -2)$, $\vec{c} = (1, 4, -2)$, то $\vec{a} = \vec{b}$, $\vec{a} \neq \vec{c}$ і $\vec{b} \neq \vec{c}$.

Означимо лінійні операції додавання векторів та множення векторів на скаляри.

Означення 4.4. Сумою двох n -вимірних числових векторів $\vec{a} = (a_1, \dots, a_n)$ та $\vec{b} = (b_1, \dots, b_n)$ називається вектор $\vec{a} + \vec{b}$, кожна координата якого є сумою відповідних координат векторів $\vec{a}$ та $\vec{b}$:

$$\vec{a} + \vec{b} = (a_1 + b_1, a_2 + b_2, \dots, a_n + b_n). \quad (4.1)$$

Означення 4.5. Добутком вектора $\vec{a} = (a_1, \dots, a_n)$ на довільне дійсне число λ називається вектор $\lambda\vec{a}$, кожна координата якого є добутком відповідної координати вектора $\vec{a}$ на λ :

$$\lambda \cdot \vec{a} = (\lambda a_1, \lambda a_2, \dots, \lambda a_n). \quad (4.2)$$

Приклад 4.3. Нехай $\vec{a} = (7, 3, -2)$, $\vec{b} = (4, -3, -1)$. Тоді

$$\begin{aligned}\vec{a} + \vec{b} &= (7, 3, -2) + (4, -3, -1) = (11, 0, -3), \\ 10 \cdot \vec{a} &= 10 \cdot (7, 3, -2) = (70, 30, -20).\end{aligned}$$

Твердження 4.1. Для довільних n -вимірних векторів $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ та будь-яких скалярів $\lambda, \mu \in \mathbb{R}$ виконуються такі рівності:

- (1) $\vec{a} + (\vec{b} + \vec{c}) = (\vec{a} + \vec{b}) + \vec{c}$;
- (2) $\vec{a} + \vec{o} = \vec{o} + \vec{a} = \vec{a}$;
- (3) $\vec{a} + (-\vec{a}) = -\vec{a} + \vec{a} = \vec{o}$;
- (4) $\vec{a} + \vec{b} = \vec{b} + \vec{a}$;
- (5) $\lambda \cdot (\mu \cdot \vec{a}) = (\lambda \cdot \mu) \cdot \vec{a}$;
- (6) $\lambda \cdot (\vec{a} + \vec{b}) = \lambda \cdot \vec{a} + \lambda \cdot \vec{b}$;
- (7) $(\lambda + \mu) \cdot \vec{a} = \lambda \cdot \vec{a} + \mu \cdot \vec{a}$;
- (8) $1 \cdot \vec{a} = \vec{a}$, де $1 \in \mathbb{R}$.

Доведення. Оскільки всі ці властивості доводяться аналогічно, то доведемо тільки, наприклад, четверту та сьому.

Нехай $\vec{a} = (a_1, a_2, \dots, a_n)$, $\vec{b} = (b_1, b_2, \dots, b_n)$. Тоді

$$\begin{aligned}\vec{a} + \vec{b} &= (a_1, a_2, \dots, a_n) + (b_1, b_2, \dots, b_n) = (a_1 + b_1, a_2 + b_2, \dots, a_n + b_n) = \\ &= \{a_i \text{ та } b_i \text{ — дійсні числа, а для дійсних чисел виконується рівність } a_i + b_i = b_i + a_i\} = \\ &= (b_1 + a_1, b_2 + a_2, \dots, b_n + a_n) = (b_1, b_2, \dots, b_n) + (a_1, a_2, \dots, a_n) = \vec{b} + \vec{a}.\end{aligned}$$

Нехай $\vec{a} = (a_1, a_2, \dots, a_n)$. Тоді

$$\begin{aligned}(\lambda + \mu) \cdot \vec{a} &= (\lambda + \mu) \cdot (a_1, a_2, \dots, a_n) = ((\lambda + \mu)a_1, (\lambda + \mu)a_2, \dots, (\lambda + \mu)a_n) = \\ &= (\lambda a_1 + \mu a_1, \lambda a_2 + \mu a_2, \dots, \lambda a_n + \mu a_n) = (\lambda a_1, \lambda a_2, \dots, \lambda a_n) + (\mu a_1, \mu a_2, \dots, \mu a_n) = \\ &= \lambda \cdot (a_1, a_2, \dots, a_n) + \mu \cdot (a_1, a_2, \dots, a_n) = \lambda \cdot \vec{a} + \mu \cdot \vec{a},\end{aligned}$$

що й потрібно було показати. $\square$

Означення 4.6. Множину всіх n -вимірних числових векторів, на якій визначено лінійні операції додавання векторів (4.1) та множення векторів на скаляри (4.2), називають *n -вимірним арифметичним векторним простором* і позначають $\mathbb{R}^n$,

$$\mathbb{R}^n = \{ \vec{a} = (a_1, \dots, a_n) \mid a_i \in \mathbb{R}, i = 1, 2, \dots, n \}.$$

4.2. Лінійна залежність векторів

Нехай $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ — вектори простору $\mathbb{R}^n$.

Означення 4.7. Вектор

$$\alpha_1 \vec{a}_1 + \alpha_2 \vec{a}_2 + \dots + \alpha_k \vec{a}_k,$$

де $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_k$ — дійсні числа, називається *лінійною комбінацією* векторів $\vec{a}_i$ з числовими коефіцієнтами α_i , $i = 1, 2, \dots, n$. Множину всіх лінійних комбінацій векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ називають *лінійною оболонкою* цих векторів і позначають $\langle \vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k \rangle$, тобто

$$\langle \vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k \rangle = \{ \alpha_1 \vec{a}_1 + \alpha_2 \vec{a}_2 + \dots + \alpha_k \vec{a}_k \mid \vec{a}_i \in \mathbb{R}^n, \alpha_i \in \mathbb{R}, i = 1, 2, \dots, k \}.$$

Кажуть, що лінійна оболонка $\langle \vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k \rangle$ *породжена* векторами $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ або *натягнута на* вектори $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$.

Означення 4.8. Вектор $\vec{b}$ *лінійно виражається* через вектори $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$, якщо існують такі скаляри $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n \in \mathbb{R}$, що

$$\vec{b} = \beta_1 \vec{a}_1 + \beta_2 \vec{a}_2 + \dots + \beta_k \vec{a}_k.$$

Приклади 4.4. 1. Вектор $\vec{b} = (-5, 3, 4)$ лінійно виражається через вектори $\vec{a}_1 = (1, 0, 3)$, $\vec{a}_2 = (-2, 1, 1)$, $\vec{a}_3 = (2, -1, 1)$, оскільки $\vec{b} = \vec{a}_1 + 2\vec{a}_2 - \vec{a}_3$.

2. Частковим випадком поняття лінійного вираження векторів є випадок пропорційності векторів. Вектор $\vec{b}$ називається *пропорційним до вектора* $\vec{a}$, якщо існує таке число β , що $\vec{b} = \beta \vec{a}$. Нульовий вектор пропорційний довільному вектору $\vec{a}$, оскільки $\vec{0} = 0 \cdot \vec{a}$. Якщо ж вектор $\vec{b}$ ненульовий і $\vec{b} = \beta \vec{a}$, то $\beta \neq 0$, а тому $\vec{a} = \frac{1}{\beta} \vec{b}$, тобто для ненульових векторів пропорційність володіє властивістю симетричності. Наприклад, вектор $\vec{a} = (-1, 3, 2)$ пропорційний вектору $\vec{b} = (-3, 9, 6)$, оскільки $\vec{b} = 3 \cdot \vec{a}$ або, що те саме, $\vec{a} = \frac{1}{3} \cdot \vec{b}$. Аналогічно, заданий вектор $\vec{a} = (-1, 3, 2)$ не пропорційний вектору $\vec{c} = (2, -1, 3)$, оскільки рівність $\vec{c} = \gamma \cdot \vec{a}$ не виконується при жодному значенні числа γ .

Означення 4.9. Систему векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ простору $\mathbb{R}^n$ називають *лінійно залежною*, якщо рівність

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 + \dots + \lambda_k \vec{a}_k = \vec{0} \quad (4.3)$$

виконується хоча б при одному ненульовому скалярі $\lambda_i \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$, $i \in \overline{1, n}$; у цьому випадку говоримо, що лінійна залежність (4.3) *нетривіальна*.

Якщо ж рівність (4.3) можлива тоді і лише тоді, коли $\lambda_1 = \lambda_2 = \dots = \lambda_k = 0$, то система векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ називається *лінійно незалежною* (відповідно лінійна залежність (4.3) є *тривіальною*).

Приклади 4.5. 1. Система, що складається з одного ненульового вектора $\vec{a}$, є лінійно незалежною, оскільки рівність

$$\lambda \cdot \vec{a} = \vec{0}$$

можлива лише тоді, коли $\lambda = 0$. Аналогічно, система, що складається з одного нульового вектора $\vec{0}$, є лінійно залежною, оскільки рівність

$$\lambda \cdot \vec{0} = \vec{0}$$

можлива при довільному ненульовому $\lambda \in \mathbb{R}$.

2. Будь-яка система векторів, що містить нульовий вектор $\vec{0}$, є лінійно залежною. Дійсно, лінійна залежність системи векторів $\vec{0}, \vec{a}_2, \vec{a}_3, \dots, \vec{a}_k$ випливає з правильності такої нетривіальної залежності

$$\lambda_1 \cdot \vec{0} + 0 \cdot \vec{a}_2 + 0 \cdot \vec{a}_3 + \dots + 0 \cdot \vec{a}_k = \vec{0},$$

де λ_1 , як легко бачити, може бути будь-яким ненульовим числом.

3. Будь-яка система векторів, що містить два пропорційні (або рівні) вектори, є лінійно залежною. Доведення аналогічне доведенню в попередньому прикладі, а тому пропонуємо виконати його самостійно.

4. З'ясуємо, чи є система векторів $\vec{a}_1 = (1, 1, 2)$, $\vec{a}_2 = (1, 1, 1)$, $\vec{a}_3 = (4, 4, 7) \in \mathbb{R}^3$ лінійно залежною чи лінійно незалежною. Для цього прирівняємо до нуль-вектора лінійну комбінацію цих векторів

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 + \lambda_3 \vec{a}_3 = \vec{0} \quad (4.4)$$

і знайдемо скаляри $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$, які задовольняють цю рівність. Якщо серед цих скалярів існуватиме хоча б один ненульовий, то система векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \vec{a}_3$ є лінійно залежною. Якщо ж рівність (4.4) задовольняє тільки нульовий набір скалярів $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$, то система векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \vec{a}_3$ є лінійно незалежною.

Отож, підставивши в рівності (4.4) замість векторів їхні координати (у вигляді вектор-стовпчика, для зручності), отримаємо

$$\lambda_1 \cdot \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ 2 \end{pmatrix} + \lambda_2 \cdot \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ 1 \end{pmatrix} + \lambda_3 \cdot \begin{pmatrix} 4 \\ 4 \\ 7 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{pmatrix},$$

тобто, виконавши потрібні лінійні операції,

$$\begin{pmatrix} 1 \cdot \lambda_1 + 1 \cdot \lambda_2 + 4 \cdot \lambda_3 \\ 1 \cdot \lambda_1 + 1 \cdot \lambda_2 + 4 \cdot \lambda_3 \\ 2 \cdot \lambda_1 + 1 \cdot \lambda_2 + 7 \cdot \lambda_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{pmatrix}.$$

Звідси, прирівнявши відповідні координати вектор-стовпчиків, отримаємо систему лінійних однорідних рівнянь:

$$\begin{cases} 1 \cdot \lambda_1 + 1 \cdot \lambda_2 + 4 \cdot \lambda_3 = 0, \\ 1 \cdot \lambda_1 + 1 \cdot \lambda_2 + 4 \cdot \lambda_3 = 0, \\ 2 \cdot \lambda_1 + 1 \cdot \lambda_2 + 7 \cdot \lambda_3 = 0. \end{cases}$$

Застосуємо метод Гауса для розв'язання цієї системи: оскільки розширенна матриця системи задовольняє такий ланцюг елементарних перетворень

$$\left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 4 & 0 \\ 1 & 1 & 4 & 0 \\ 2 & 1 & 7 & 0 \end{array} \right) \sim \left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 4 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & -1 & 0 \end{array} \right) \sim \left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 4 & 0 \\ 0 & -1 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{array} \right),$$

то задана система рівнянь еквівалентна такій східчастій системі

$$\begin{cases} 1 \cdot \lambda_1 + 1 \cdot \lambda_2 + 4 \cdot \lambda_3 = 0, \\ -1 \cdot \lambda_2 - 1 \cdot \lambda_3 = 0. \end{cases}$$

Отриманий вигляд східчастої системи (кількість рівнянь менша за кількість невідомих) уже говорить про те, що серед її розв'язків будуть ненульові. Знайдемо їх: спочатку, взявши змінну λ_3 в ролі вільної, а змінні λ_1 та λ_2 — в ролі головних, знайдемо загальний розв'язок

$$\begin{cases} \lambda_1 = -3 \cdot \lambda_3, \\ \lambda_2 = -\lambda_3, \\ \lambda_3 \in \mathbb{R}, \end{cases}$$

а потім звідси отримаємо частковий ненульовий розв'язок (наприклад, при $\lambda_3 = 1$)

$$\begin{cases} \lambda_1 = -3, \\ \lambda_2 = -1, \\ \lambda_3 = 1. \end{cases}$$

Отже, ми знайшли ненульовий набір скалярів $\lambda_1 = -3$, $\lambda_2 = -1$, $\lambda_3 = 1$, який задовольняє рівність (4.4),

$$-3 \cdot \vec{a}_1 - 1 \cdot \vec{a}_2 + 1 \cdot \vec{a}_3 = \vec{o},$$

а тому задані вектори $\vec{a}_1$, $\vec{a}_2$, $\vec{a}_3$ є лінійно залежними за означенням.

5. Система векторів $\vec{a}_1 = (1, 1)$, $\vec{a}_2 = (0, 1) \in \mathbb{R}^2$ є лінійно незалежною, оскільки рівність

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 = \vec{o}$$

можлива лише за умови, що $\lambda_1 = \lambda_2 = 0$. У цьому легко переконатися, провівши дослідження, аналогічні тим, які були проведенні у попередньому прикладі. Дійсно,

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 = \lambda_1 \cdot \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \end{pmatrix} + \lambda_2 \cdot \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda_1 \\ \lambda_1 + \lambda_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \end{pmatrix},$$

а тому

$$\begin{cases} \lambda_1 = 0, \\ \lambda_1 + \lambda_2 = 0, \end{cases}$$

звідки $\lambda_1 = \lambda_2 = 0$, що й потрібно було показати.

Зауваження 4.1. Властивість векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ бути лінійно залежними чи незалежними жодним чином не пов'язана з порядком розгляду цих векторів, оскільки складові $\lambda_i \vec{a}_i$ у рівності (4.3) можуть бути переставлені довільним чином.

Розглянемо ще один важливий приклад лінійно незалежних векторів — одиничні вектори.

Означення 4.10. Одиничними векторами простору $\mathbb{R}^n$ називають вектори

$$\vec{e}_1 = (1, 0, \dots, 0), \quad \vec{e}_2 = (0, 1, 0, \dots, 0), \quad \dots, \quad \vec{e}_n = (0, \dots, 0, 1).$$

Зауваження 4.2. 1. Одиничні вектори є лінійно незалежними. Дійсно, з співвідношення

$$\lambda_1 \vec{e}_1 + \lambda_2 \vec{e}_2 + \dots + \lambda_n \vec{e}_n = \lambda_1 \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \\ \dots \\ 0 \end{pmatrix} + \lambda_2 \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \\ \dots \\ 0 \end{pmatrix} + \dots + \lambda_n \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ \dots \\ 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda_1 \\ \lambda_2 \\ \dots \\ \lambda_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ \dots \\ 0 \end{pmatrix}$$

випливає, що $\lambda_1 = \lambda_2 = \dots = \lambda_n = 0$, а, отже, рівність $\lambda_1 \vec{e}_1 + \lambda_2 \vec{e}_2 + \dots + \lambda_n \vec{e}_n = \vec{o}$ правильна лише при нульовому наборі скалярів.

2. Довільний вектор $\vec{a} = (a_1, \dots, a_n) \in \mathbb{R}^n$ можна записати як лінійну комбінацію одиничних векторів :

$$\vec{a} = a_1 \vec{e}_1 + a_2 \vec{e}_2 + \dots + a_n \vec{e}_n.$$

4.3. Леми про лінійну залежність

Лема 4.2. Якщо хоча б одна підсистема системи векторів лінійно залежна, то і вся система векторів лінійно залежна.

Доведення. Нехай, наприклад, перші s векторів $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_s$ системи $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$ ($s < k$) лінійно залежні, тобто рівність

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \dots + \lambda_s \vec{a}_s = \vec{o}$$

виконується при деякому ненульовому наборі скалярів $\lambda_1, \dots, \lambda_s$. Тоді, прийнявши

$$\lambda_{s+1} = \lambda_{s+2} = \dots = \lambda_k = 0,$$

отримаємо нетривіальну лінійну залежність

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \dots + \lambda_s \vec{a}_s + 0 \cdot \vec{a}_{s+1} + \dots + 0 \cdot \vec{a}_k = \vec{o},$$

звідки й випливає, що вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$ лінійно залежні. □

Лема 4.3. Кожна підсистема лінійно незалежної системи векторів лінійно незалежна.

Доведення. Від супротивного: якщо хоча б одна підсистема лінійно незалежної системи векторів виявилася лінійно залежною, то, за лемою 4.2, і вся система була б лінійно залежною — суперечність. □

Лема 4.4. Вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$ ($k \geq 2$) лінійно залежні тоді і тільки тоді, коли хоча б один з них є лінійною комбінацією інших.

Доведення. Нехай система векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ — лінійно залежна, тобто існує ненульовий набір дійсних чисел $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_k$, при якому правильною є рівність

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 + \dots + \lambda_k \vec{a}_k = \vec{o}.$$

Припустимо для визначеності, що $\lambda_1 \neq 0$. Тоді

$$\vec{a}_1 = -\frac{\lambda_2}{\lambda_1} \vec{a}_2 - \frac{\lambda_3}{\lambda_1} \vec{a}_3 - \cdots - \frac{\lambda_k}{\lambda_1} \vec{a}_k,$$

тобто $\vec{a}_1$ лінійно виражається через $\vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$.

Навпаки, нехай один вектор (наприклад, $\vec{a}_1$) є лінійною комбінацією решти векторів системи,

$$\vec{a}_1 = \mu_2 \vec{a}_2 + \cdots + \mu_k \vec{a}_k.$$

Тоді звідси отримуємо нетривіальну рівність

$$1 \cdot \vec{a}_1 - \mu_2 \vec{a}_2 - \cdots - \mu_k \vec{a}_k = \vec{o},$$

що і доводить лінійну залежність векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$. $\square$

Зауваження 4.3. Загалом неправильно стверджувати, що кожен вектор лінійно залежної системи лінійно виражається через інші. Нехай, наприклад, $\vec{a}$ — довільний ненульовий вектор. Система векторів $\vec{a}, \vec{o}$ лінійно залежна, оскільки

$$0 \cdot \vec{a} + 1 \cdot \vec{o} = \vec{o},$$

але, очевидно, ненульовий вектор $\vec{a}$ не виражається через нульовий вектор $\vec{o}$.

Лема 4.5. Якщо вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$ лінійно незалежні, а вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k, \vec{b}$ лінійно залежні, то вектор $\vec{b}$ є лінійною комбінацією векторів $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$.

Доведення. Розглянемо нетривіальне співвідношення

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 + \cdots + \lambda_k \vec{a}_k + \mu \vec{b} = \vec{o}.$$

Якщо б $\mu = 0$, то й $\lambda_1 = \cdots = \lambda_k = 0$ (оскільки за умовою леми вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$ лінійно незалежні), а тому вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k, \vec{b}$ були б лінійно незалежні, що суперечить умові леми. Тому $\mu \neq 0$, а, отже,

$$\vec{b} = -\frac{\lambda_1}{\mu} \vec{a}_1 - \frac{\lambda_2}{\mu} \vec{a}_2 - \cdots - \frac{\lambda_k}{\mu} \vec{a}_k,$$

тобто вектор $\vec{b}$ є лінійною комбінацією векторів $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$, що й потрібно було довести. $\square$

Лема 4.6. Якщо вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$ лінійно незалежні і вектор $\vec{b}$ не можна через них виразити, то система $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k, \vec{b}$ — лінійно незалежна.

Доведення цієї леми безпосередньо випливає з попередньої леми 4.5.

Лема 4.7 (основна лема про лінійну залежність). Якщо вектори $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_s$ лінійно незалежні і лінійно виражаються через вектори $\vec{b}_1, \vec{b}_2, \dots, \vec{b}_r$, то $s \leq r$.

Доведення. Від супротивного: припустимо, що $s > r$. За умовою леми кожен з векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_s$ є лінійною комбінацією векторів $\vec{b}_1, \vec{b}_2, \dots, \vec{b}_r$, тобто існують такі дійсні числа β_{ij} , $1 \leq i \leq s$, $1 \leq j \leq r$, що

$$\begin{aligned} \vec{a}_1 &= \beta_{11} \vec{b}_1 + \beta_{12} \vec{b}_2 + \cdots + \beta_{1r} \vec{b}_r, \\ \vec{a}_2 &= \beta_{21} \vec{b}_1 + \beta_{22} \vec{b}_2 + \cdots + \beta_{2r} \vec{b}_r, \\ &\dots \\ \vec{a}_s &= \beta_{s1} \vec{b}_1 + \beta_{s2} \vec{b}_2 + \cdots + \beta_{sr} \vec{b}_r. \end{aligned} \tag{4.5}$$

Прирівняємо до нуль-вектора лінійну комбінацію векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_s$:

$$\lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 + \cdots + \lambda_s \vec{a}_s = \vec{o}. \tag{4.6}$$

Підставимо співвідношення (4.5) у рівність (4.6) і перегрупуємо її стосовно векторів $\vec{b}_i$:

$$(\beta_{11}\lambda_1 + \beta_{21}\lambda_2 + \cdots + \beta_{s1}\lambda_s)\vec{b}_1 + (\beta_{12}\lambda_1 + \beta_{22}\lambda_2 + \cdots + \beta_{s2}\lambda_s)\vec{b}_2 + \cdots + (\beta_{1r}\lambda_1 + \beta_{2r}\lambda_2 + \cdots + \beta_{sr}\lambda_s)\vec{b}_r = \vec{o}.$$

Прирівнявши в останній рівності всі коефіцієнти біля векторів $\vec{b}_i$ до нуля, отримаємо систему r однорідних лінійних рівнянь з s невідомими $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_s$

Оскільки за припущенням $s > r$ (кількість невідомих $\lambda_1, \dots, \lambda_s$ більша за кількість рівнянь), то за лемою Гаусса 3.9 ця система має ненульовий розв'язок, тобто серед розв'язків $\lambda_1, \dots, \lambda_s$ існує такий, де не всі λ_i одночасно дорівнюють нулю. Тому залежність (4.6) є нетривіальною, що свідчить про лінійну залежність векторів $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_s$, а це суперечить умові леми.

Отож, наше припущення неправильне, а тому $s \leq r$.

1

Лема 4.8. *Будь-які $n+1$ і більше векторів простору $\mathbb{R}^n$ лінійно залежні.*

Доведення. Розглянемо систему $k > n$ векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ простору $\mathbb{R}^n$ і припустимо, що вони лінійно незалежні. Оскільки одиничні вектори $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_n$ простору $\mathbb{R}^n$ лінійно незалежні і кожен з векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ можна через них виразити (зауваження 4.2), то за лемою 4.7 отримуємо, що $k \leq n$. Суперечність. Отже, наше припущення неправильне, а тому вектори $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_k$ лінійно залежні. $\square$

1

4.4. Підпростори. Бази та вимірність підпросторів

Означення 4.11. Непорожня підмножина U простору $\mathbb{R}^n$ називається *підпростором* цього простору, якщо виконуються такі дві умови:

- (1) для довільних $\vec{a}, \vec{b} \in U$ сума $\vec{a} + \vec{b}$ належить U ;
(2) для довільних $\vec{a} \in U, \lambda \in \mathbb{R}$ добуток $\lambda\vec{a}$ також належить U .

Будь-який простір $\mathbb{R}^n$ містить два *trivialнi* підпростори: увесь простір $\mathbb{R}^n$ і нульовий підпростір $\{\vec{0}\}$ (тобто підпростір, який містить лише нуль-вектор).

Приклади 4.6. 1. Підпростором простору $\mathbb{R}^n$ є множина всіх n -вимірних векторів, у яких перша й остання координати рівні нулю.

2. Множина всіх n -вимірних векторів, координатами яких є цілі числа, не утворює підпростір простору $\mathbb{R}^n$.
 3. Якщо $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k \in \mathbb{R}^n$, то лінійна оболонка $\langle \vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k \rangle$ є підпростором простору $\mathbb{R}^n$.

Справді, нехай

$$\vec{a} = \alpha_1 \vec{a}_1 + \cdots + \alpha_k \vec{a}_k \in \langle \vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k \rangle,$$

$$\vec{b} = \beta_1 \vec{a}_1 + \cdots + \beta_k \vec{a}_k \in \langle \vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k \rangle$$

і нехай $\lambda \in \mathbb{R}$. Тоді

$$\vec{a} + \vec{b} = (\alpha_1 + \beta_1)\vec{a}_1 + \cdots + (\alpha_k + \beta_k)\vec{a}_k \in \langle \vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k \rangle,$$

$$\lambda \vec{a} = (\lambda \alpha_1) \vec{a}_1 + \cdots + (\lambda \alpha_k) \vec{a}_k \in \langle \vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k \rangle,$$

що й потрібно було показати.

Нехай U — довільний підпростір простору $\mathbb{R}^n$.

Означення 4.12. Система векторів $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r \in U$ називається *базою* підпростору U , якщо виконуються такі дві умови:

- (1) вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$ лінійно незалежні;
- (2) кожен вектор підпростору U можна лінійно виразити через вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$.

Приклад 4.7. Розглянемо систему одиничних векторів $\vec{e}_1 = (1, 0, \dots, 0)$, $\vec{e}_2 = (0, 1, 0, \dots, 0)$, $\dots$, $\vec{e}_n = (0, \dots, 0, 1)$ простору $\mathbb{R}^n$. Як ми вже знаємо із зауваження 4.2, одиничні вектори лінійно незалежні та через них можна лінійно виразити довільний вектор простору $\mathbb{R}^n$. Отже, $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_n$ — база простору $\mathbb{R}^n$ (її називають *стандартною базою простору $\mathbb{R}^n$*).

Означення 4.13. Якщо кожен вектор підпростору U можна лінійно виразити через комбінацію векторів $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r \in \mathbb{R}^n$, то ці вектори називають *твірними* підпростору U , а сам підпростір U вважають *породженим векторами* $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$.

Приклади 4.8. 1. Оскільки довільний вектор простору $\mathbb{R}^n$ можна записати як лінійну комбінацію одиничних векторів $\vec{e}_1 = (1, 0, \dots, 0)$, $\vec{e}_2 = (0, 1, 0, \dots, 0)$, $\dots$, $\vec{e}_n = (0, \dots, 0, 1)$ (зауваження 4.2), то ці одиничні вектори $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_n$ є системою твірних простору $\mathbb{R}^n$. Вилучення будь-якого вектора з цієї системи призводить до того, що вони перестають бути твірними простору $\mathbb{R}^n$ (зокрема, вилучений вектор лінійно не виразиться через решту векторів, що залишилися у системі). Звідси також випливає, що лінійна оболонка одиничних векторів $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_n$ співпадає з простором $\mathbb{R}^n$, тобто

$$\langle \vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_n \rangle = \mathbb{R}^n.$$

2. Вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k$ є системою твірних лінійної оболонки $\langle \vec{a}_1, \dots, \vec{a}_k \rangle$.

Оскільки, як легко бачити, базові вектори підпростору є твірними цього підпростору (і цойно розглянутий приклад це підтверджує), то можна сформулювати ще одне, еквівалентне 4.12, означення бази: *базою* підпростору називається будь-яка лінійно незалежна система твірних цього підпростору.

Теорема 4.9. Кожен вектор підпростору можна однозначно записати у вигляді лінійної комбінації векторів бази цього підпростору.

Доведення. Нехай $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$ — база підпростору U . Розглянемо довільний вектор $\vec{a} \in U$ і припустимо, що його можна записати у вигляді двох лінійних комбінацій векторів бази:

$$\vec{a} = \lambda_1 \vec{a}_1 + \lambda_2 \vec{a}_2 + \dots + \lambda_r \vec{a}_r,$$

$$\vec{a} = \lambda'_1 \vec{a}_1 + \lambda'_2 \vec{a}_2 + \dots + \lambda'_r \vec{a}_r.$$

Віднявши почленно другу рівність від першої, отримаємо

$$\vec{o} = (\lambda_1 - \lambda'_1) \vec{a}_1 + (\lambda_2 - \lambda'_2) \vec{a}_2 + \dots + (\lambda_r - \lambda'_r) \vec{a}_r.$$

Оскільки вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$ лінійно незалежні, то остання рівність можлива лише при нульовому наборі скалярів:

$$\lambda_1 - \lambda'_1 = 0, \quad \lambda_2 - \lambda'_2 = 0, \quad \dots, \quad \lambda_r - \lambda'_r = 0,$$

звідки випливає, що

$$\lambda_1 = \lambda'_1, \quad \lambda_2 = \lambda'_2, \quad \dots, \quad \lambda_r = \lambda'_r.$$

Отже, розкладання довільного вектора підпростору U за векторами його бази однозначне. $\square$

Теорема 4.10. Кожен підпростір $U \subseteq \mathbb{R}^n$ має скіченну базу.

Доведення. Якщо U — нульовий підпростір простору $\mathbb{R}^n$, то доводити нічого. Тому нехай U — ненульовий підпростір простору $\mathbb{R}^n$.

Розглянемо довільний ненульовий вектор $\vec{a}_1 \in U$. Система, що складається з одного ненульового вектора $\vec{a}_1$, є лінійно незалежною, і якщо через цей вектор можна лінійно виразити всі інші вектори підпростору U , то все доведено. В іншому випадку знайдеться вектор $\vec{a}_2 \in U$, який лінійно не виражається через $\vec{a}_1$. Тоді за лемою 4.6 система $\vec{a}_1, \vec{a}_2$ лінійно незалежна. Якщо, крім цього, довільний інший вектор підпростору U є лінійною комбінацією векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2$, то система векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2$ утворює базу підпростору U і доведення завершується. У протилежному випадку, знову ж таки, знайдеться деякий вектор $\vec{a}_3 \in U$, який не виражатиметься лінійно через вектори $\vec{a}_1, \vec{a}_2$ і система $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \vec{a}_3$ буде лінійно незалежною і т.д.

Продовжуючи аналогічно вищенаведений процес (а він є скінченним, оскільки за лемою 4.8 довільна лінійно незалежна система у просторі $\mathbb{R}^n$ містить не більше, ніж n векторів), на деякому r -му кроці ($r \leq n$) одержимо таку лінійно незалежну систему векторів $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$ підпростору U , що для довільного ненульового вектора $\vec{a}_{r+1}$ з U система $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r, \vec{a}_{r+1}$ буде лінійно залежною. Тому вектор $\vec{a}_{r+1}$ (а з довільноті його вибору, отже, й будь-який інший вектор з підпростору U) буде виражатися через вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$.

Отож, вектори $\vec{a}_1, \dots, \vec{a}_r$ утворюють базу підпростору U . $\square$

З доведення заданої теореми легко бачити, що побудову бази можна розпочати з будь-якого ненульового вектора підпростору U . Тому правильне таке твердження.

Твердження 4.11. Кожен ненульовий підпростір U простору $\mathbb{R}^n$ має нескінченну кількість баз.

Приклади 4.9. 1. Системи векторів $\vec{e}_1 = (1, 0)$, $\vec{e}_2 = (0, 1)$ та $\vec{a}_1 = (1, 1)$, $\vec{a}_2 = (2, 1)$ є двома різними базами простору $\mathbb{R}^2$.

2. Поряд зі стандартною базою $\vec{e}_1, \dots, \vec{e}_n$ у просторі $\mathbb{R}^n$ можна розглядати базу

$$\vec{e}'_1 = \vec{e}_1,$$

$$\vec{e}'_2 = \vec{e}_1 + \vec{e}_2,$$

$$\vec{e}'_3 = \vec{e}_1 + \vec{e}_2 + \vec{e}_3,$$

.....,

$$\vec{e}'_n = \vec{e}_1 + \vec{e}_2 + \dots + \vec{e}_n.$$

У тому, що такі вектори $\vec{e}'_1, \dots, \vec{e}'_n$ утворюють базу простору $\mathbb{R}^n$, пропонуємо перевірити самостійно.

Теорема 4.12. Усі бази підпростору U простору $\mathbb{R}^n$ містять однакову кількість векторів.

Доведення. Нехай $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_r$ — база підпростору U , і припустимо, що $\vec{b}_1, \vec{b}_2, \dots, \vec{b}_s$ — ще одна база цього ж підпростору. Оскільки вектори $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_r$ лінійно незалежні і лінійно виражаються через вектори $\vec{b}_1, \vec{b}_2, \dots, \vec{b}_s$, то за лемою 4.7 виконується нерівність $r \leq s$. З іншого боку, вектори $\vec{b}_1, \vec{b}_2, \dots, \vec{b}_s$ також лінійно незалежні і лінійно виражаються через вектори $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_r$, а тому, за тією ж лемою 4.7, $s \leq r$. Отже, $s = r$, що й треба було довести. $\square$

Означення 4.14. Число векторів у довільній базі підпростору U називають його *вимірністю* і позначають $\dim U$.

Приклад 4.10. Стандартна база $\vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_n$ простору $\mathbb{R}^n$ містить n векторів, а тому й довільна база цього простору за теоремою 4.12 містить n векторів. Отже, $\dim \mathbb{R}^n = n$. Аналогічно, $\dim \mathbb{R}^2 = 2$, $\dim \mathbb{R}^3 = 3$.

Зауваження 4.4. Оскільки $\dim \mathbb{R}^n = n$, то для простору $\mathbb{R}^n$ означення бази можна переформулювати так: *базою простору $\mathbb{R}^n$ називається довільна лінійно незалежна система з n векторів цього простору.*